

Жанысбекова Г.А., Торғаутова Ш.А.*

тарих ғ.к., доцент «Рухани жаңғыру және Қазақстан халқы Ассамблеясы» орталығының басшысы.

М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан

тарих магистрі, «Рухани жаңғыру және Қазақстан халқы Ассамблеясы» орталығының»

бас менеджері, М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан

ЖАМБЫЛ ЖАБАЕВ -

ҚОҒАМ САНАСЫН РУХТАНДЫРУШЫ ЖАЛЫНДЫ ТҰЛҒА
(Ұлы Отан соғысындағы майдан газеттері материалдары ізімен)

Автор корреспондент: torgautova82@mail.ru

Түйін: Мақалада Жамбыл Жабаев - қоғам санасын рухтандырушы жалынды тұлға (Ұлы Отан соғысындағы майдан газеттері материалдары ізімен) зерртеулер жасалынды. Кеңестік кезеңде «Ұлы Отан соғысы», ал әлем халқы үшін Екінші дүниежүзілік соғыстың жалғасы болып табылған, ал, неміс-фашист басқыншылары үшін қарапайым ғана «Шығыс майданы» деп аталған осынау отты жылдар кезеңі елімізге үлкен сын болғаны анық. Ол сынды кезінде «советтік ұлт» деп аталған КСРО азаматтары біртұтас ел ретінде біріге еңсерді. Тілі мен түрі саналуан болса да ел шетіне келген жауға ортақ рухани сеніммен қарсы тұра білген біртұтас мемлекеттің халқы есерсоқ фашистік жауды өз шекарасына дейін қуып шығып, Ұлы Жеңіске қол жеткізгені тарихи айқын аксиома болып, академиялық басылымдардан бастап, білім берудің барлық кезеңдері үшін жазылған оқулықтарына дейін енгізілді.

Кілт сөздер: Жамбыл Жабаев, қоғам санасы, тұлға, Ұлы Отан, ұлттық рух

Кіріспе. Кеңестік кезеңде «Ұлы Отан соғысы», ал әлем халқы үшін Екінші дүниежүзілік соғыстың жалғасы болып табылған, ал, неміс-фашист басқыншылары үшін қарапайым ғана «Шығыс майданы» деп аталған осынау отты жылдар кезеңі елімізге үлкен сын болғаны анық. Ол сынды кезінде «советтік ұлт» деп аталған КСРО азаматтары біртұтас ел ретінде біріге еңсерді. Тілі мен түрі саналуан болса да ел шетіне келген жауға ортақ рухани сеніммен қарсы тұра білген біртұтас мемлекеттің халқы есерсоқ фашистік жауды өз шекарасына дейін қуып шығып, Ұлы Жеңіске қол жеткізгені тарихи айқын аксиома болып, академиялық басылымдардан бастап, білім берудің барлық кезеңдері үшін жазылған оқулықтарына дейін енгізілді.

Десе де, рухи бірлік бір күннің ғана жұмысы емес, немесе оны бір ғана бұйрықпен орнатуға болмайды. Жас боздақтарды майданның от себелеген алдыңғы шебіне аттандыру үшін олармен рухани байланысты орнату бағытында үлкен жұмыстар жүргізілген. Осы бір отты жылдарда фашистік басқыншыларға қарсы талай-талай әндер, жырлар жазылып, кинолар түсірілді, суреттер, карикатуралар мен плакаттар салынған болатын.

Сурет №1 – 1939-1945 жж. неміс-фашист басқыншыларына қарсы суретшілер салған туындылардың 2020 ж. өткізілген 1 айлық көрмесінің хабарландыру плакаты

Отты жылдардағы оқиғалардан еліміздің еңселі ақынының бірі, қария Жамбыл да тысқары қала алмады. Жамбыл поэзиясы фашистік басқыншылыққа қарсы соғыстағы майдангерлерді де, тыл еңбеккерлерін де, қоршаудағы қалалар тұрғындарын да бір кісідей жеңіске жұмылдыра білді. Оның атақты «Ленинградтық өренім» атты блокадалық ленинградтықтарға арналған поэтикалық арнауы қаһарлы 1941 жылдың қыркүйегінде жазылған болатын. Жамбыл өлеңі жазылған плакаттар қоршаудағы қаланың көрнекі жерлерінің барлығына ілінді және қала қорғаушыларының патриоттық сезімдерін оятты. Жамбыл жыры жазылған газеттерді сатып алу үшін қала тұрғындары жау ұшақтарының бомбалауларына да қарамастан, кезекте тұрған, осы «Жеңіз поэзиясы» деп баға берген өлеңге бүгінгі заманымызда да тарихи жадының төрінен орын берген. Олай дейтініміз – Жамбыл өлеңінің қазіргі кезеңде жасалып отырылған жаңа сайттардың алғашқы беттерінде орналастырылғандығы болып табылады.

Сурет №2 – Ж.Жабаевтың «Ленинградтық өренім!» атты жырының орыс тіліндегі аудармасының Ресей Федерациясының «Блокада.Отрок» атты сайтында орналастырылуы [1].

Ақын өзінің отты жырларын жазумен бірге, қартайған жасына қарамай соғыс майданының алғы шебіндегі жауынгерлермен кездесулер де ұйымдастырған. Бұл турасында «Социалистік Қазақстан» газетінен Солтүстік-Батыс майданының «Отан үшін» атты қызыләскер газетіне 1942 жылғы 26 қыркүйектегі №23 нөмеріне көшіріліп «Қазақстан хабарлары» айдарында жарияланған «Жамбыл жауынгерлер арасында» мақала мазмұны тарихи куәлік береді. Сарғайған газеттің бетінен алынған оқиға сипатын бөлмей тұтас беріп, өткен оқиғаның барысын толық жандандыру да қажет сияқты. Газет материалынан ақынның қандай майданда болғаны белгісіз, әдеттегідей құпия түрде «Н. атты бөлім» деп көрсетілген бөлім жауынгерлерімен болған сұхбаты туралы «Социалистік Қазақстан» газетінің баянын толық берер болсақ, кездесудегі оқиға былайша өрбіген: «Жамбыл қарияның келгеніне Н. әскер бөліміндегілер қатты қуанды. - Япыр-ай, тіпті жақсы болды-ау, – деседі біреулері.

Бөлімнің командирі мен комиссары Жәкеңе жауынгерлерінің дайындықтарын айтып, ұзақ әңгімелесті. Жәкең сөз арасында екеуіне әкелік ақылын да айтып қояды:

- Жақсы болады, оларың. Бұл жігіттердің көбі бұрын кең байтақ елде жүріп, мұндай өнерді көрмегендер ғой. Қалт қалдырмай әбден пысықтап үйретіндер. Өнері асқан кісі жауды алады ғой, тегінде, шырақтарым!

Майдан жайлы әңгіме айтқанда, «жауға қияр жарты сүйем жер барма? – деген сөзі – қарт атаның қаһарлы жарлығындай естіледі. Аянбаған жауды, алар, деген ғой. Аянатын не

бар! – деп байлайды сөзін қария,

Ағаш көлеңкесіндегі көк орайға жасалған ұзын столдың айналасына командирлер, саяси қызметкерлер, бірсыпыра жауынгерлер Жәкеңмен бірге асқа отырды... Исі мұрнынды жарған, жайлаудың сары қымызын құйдырып, Жәкең бәрін сыйлады.

Жәкең жауынгерлермен суретке түскенде, тіпті жігіттей жазылып, жұртты мәз етті:

Мен де әскермін сендердей

Күш, қуатым бойымда,

Жау жарағым қолымда,

Жауды таптап жеңгендей, - деп жырлап кетті», - деп, келтірген жолдар майдандағы қазақ әскерлеріне Жамбыл Жабаевтың рухани әке ретінде күш беруші тұлға балғандығын жазбай тануымызға болады.

Ол сондай-ақ, өзінің «Алынбас қамал» деген жырында:

«Қатерлі күнде тебіренсем,

Сөзімде менің қаһар бар.

Түндерде тыныш жата алман,

Құлағым түріп хабарға», - деп, ортақ іс, ортақ жеңіс жолындағы кәрі қырандай қанатын қомдаған жай-күйінен хабар береді [2].

Ақынның осы сөзінен қуаты мен қайраты сай, майданның алғы шебіне ұмтылуға даяр екендігін, алайда, жасы келіп, күші кемігендігінді ғана қарт ақынға тоқтау салып тұрғандығын аңғарғандаймыз. Оның қолынан келері тек жыр төгу болды - одан Жамбыл Жабаев аянып қалған жоқ, сөзінің барлық асыл зерін жеңіс жолына арнады. Оған 1943 жылы ақындардың республикалық айтысы кезінде «Аузымда - жыр, қолымда - оқ, жырым - досқа, жауға - оқ!» деп қысқа-қысқа нақты сөздермен өзінің өмірлік ұстанымын дәл айқындап бергендігі де дәлел. Ал, өзінің соңынан ерген ақындарға сара жол көрсету үшін «Ақындарға арнау» атты 105 жолдан тұратын бағдарламалық сипаттағы өлең жолдарын арнайды. Арнауға Жамбыл ақын өткен кезеңнің айтулы ақындары - Сүйімбай, Қатаған, Кеншімбай, Орымбай, Құл, Құлмамбет, Құлыншақ, Майкөт, Сарбас, Қуандық, Шөже, Кемпірбай шығармашылықтарына әдеби-сыни жоғары баға беріп өтеді де, сол дәстүр мен сара жолды осыдан әрі қарай жалғастыру керек екендігіне де ден қояды, өзінің замандас ақындары Орымбай, Шашубай, Нартай, Кенен, Нұрлыбек, Маясар, Қуат, Жақсыбай ақындарға:

«... Хыйуаны шалыңдар,

Қыйқу салып талайдан

Келе жатқан сарын бар.

Көк дауылдай боратып

Сөз бастандар келелі.

Жырға лайық елің бар,

Елге лайық ерің бар,

Неменеден кемің бар?

Осыларды толғайтын

Ақындарым, жөнің бар!

Қыруар завод, қалаң бар.

Жауды қуған жөңкілтіп

Батырларға қарандар.

Жас арыстан пішінді

Жауға ойран салған бар.

Батыр сынды, мүсінді

Мәліктей көп балаң бар.

Қаһарман қып жасаған

Халқымызды заман бар.

Не болғанын бүгінде

Бөбектердің білуге

Бәйіт қылып тараңдар,
Замананың жыршысы
Сендерде не арман бар?
Сол заманның тұлғасы
Өлең-жырды дүрілдет –
Жарқылдатып жасылдай.
Сөздеріңнің күшінен
Жау жүрегі түршіксін,
Жырларыңды естіген
Дос құмардан бір шықсын! – дейді [3].

Осы арнауға өзі тілге тиек етіп отырған «Мәліктей көп балаң бар», - деген өлең жолын жазуға Кеңес Одағының батыры Мәлік Ғабдуллинмен кездесуі негіз болғанын газет материалдарынан кездестірдік. «Волхов майданындағы» қызыләскер газеті «Майдан правдасының» 1943 жылғы 20 тамызында жарыққа шыққан 63 (72) нөмірінде М. Кедрова атты тілшінің «Батыр - халық көркі» тақырыбымен жариялаған мақаласынан көре аламыз.

Өз баласы - Алғадайдың қазасынан кейін басын көтере алмай, қалың қайғыға батқан қария Жамбылға соғыс батыры М. Ғабдуллиннің келіп сәлем беруі үлкен серпіліс берді. Қайғыдан күйреген ақын, өзіне арнайы ат басын майданнан бұрып келген М. Ғабдуллиннің келуін тағатсыздана: «Мәлік қайда, Мәлік? – деді қарт мотордың дауысын естіп, сен осындай ма едің, Мәлігім! Батырлар туралы жырлағанымда оларды нақ осы сендей көруші едім... Мен қартпын, сен-жаспын. Менде де орден бар, сенде де орден бар. Екеуімізде бұл ардақты абыройға ие болдық. Бірақ сенің өмірің алда, сен әлі көпті көресің, ал енді ұлының айырылған қарт Жамбылға өлімнен басқа не қалды?...» - деген ақын, қайтадан қайраттана қайғысын серпіп: «Жамбылдың басқа да ұлдары бар екенін, егер қажет болса оларды да әкесі майданға жіберетінін Сталин білсін. Жамбыл кеудіреген шал болса да әлі де елі үшін қызмет істеуге даяр, көңілі көтеріңкі екенін данышпан ұстазымыз Сталин жолдас білсін», – деп шырқағанын жазады газет тілшісі [4].

Ақынның батырмен кездесуі талай қазақ жауынгерлеріне қажымас қайрат, мықты рух берді. Өйткені, қазақ жауынгерлерін алда үлкен-үлкен шайқастар күтіп тұрғаны, соғыстың 2-ші жартысында талай қалалардың азат етілгендігі соғыс тарихы жазылған оқулықтар мен зерттеулерден белгілі. Ендеше, осы үлкенді-кішілі майдан эпизодтарынан құралған Ұлы Жеңісті жақындатуда Жамбыл Жабаевтың ересен қуатты жыр жолдары да маңызды қызмет атқарғаны анық. М.Ғабдуллин де осы тұжырымды жандандырғандай: «Жамбыл қарттың өлеңдері жауға зеңбіректің оғындай тиеді», - деп, соғыстағы қазақтың Б.Момышұлы, Т.Тохтаров сынды батырлары туралы айтып, қарт ақынның жанын жадыратты.

Осындай көңіл-күйді ақындар Асқар Тоқмағанбетов пен Сағынғали Сеитовтер қазақ тіліне аударып «Отан үшін» атты «Солтүстік-батыс майданның» қазақ тілінде жарық көретін қызыләскер газетінің 1942 жылы 3 қазанында шығарылған 25-ші нөмірінде жарияланған Ленин және комсомол сыйлықтарының лауреаты, отты жылдар ақыны Михаил Светловтың «Жамбылға хат» деген 108 жолдан тұратын өлең жолдарынан аңғаруымызға болады [5].

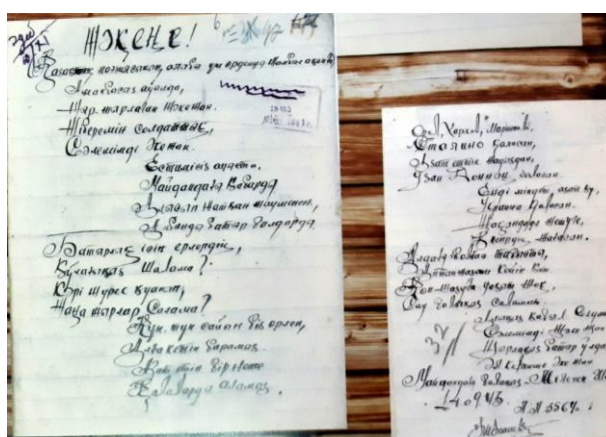
«Өзіңдей қадірлейтін қарттық шағын, Ант еттік! Аттанамыз лек-лек алға, – дей келе, қазақ жауынгерлердің ерлік істерін сипаттайды да, осылардың барлығын болашақ жырларына арқау етерсің деп, соғыс сұрапылына суреткерлік сипаттама береді. Осы аталмыш өлеңге арқау болған ұрыс барысында жарасын қолымен басып алып екі күн соғысқан лейтант Балғабаев, Бекберген Сағынтаев, Сырым Амансулов, жас мерген Қойшыбаевтардың ерлік істерін суреттей келе «Тар өткел, талай тайғақ жолдан таймай, Соғыстың соқпағынан өттік талмай, Айтамыз ерліктерін қазақтардың, Таусылмас саған толғар, жыр болғандай», – дейді. Орыс ақыны М.Светлов Жамбыл ақынның соғыс қимылын өзі көргендей аңғарғанын қалайды:

«Қыйырдан көз жіберіп, байқаш Жамбыл, Болмақшы кескілескен айқас, Жамбыл», – деген жолдардан әрбір жауынгердің өзінің осы жылдардың ауыр салмағын Ұлы Жамбылдың өзі сезініп, өз түйсігі арқылы өткізіп, өзінің дауылды жырларымен жеткізгендігін қалайтынын аңғаруымызға болады. М. Светлов «Шалқыған от теңіздің ортасынан, Жасқанған жан көрмейсің шайқастан бір. Қазақтың ән-жыры ұқсап бал бұлаққа, жорыққа сусын болды шыққан шақта меруерттей сенің таза жырларыңды, есіттік талай-талай алға сапта, мызғымай тұрса берік халық қатары, жарық етіп атар жеңіс таң шапағы Әрі дос әрі туыс бізге қазақ. Аңыз боп тарап кеткен ер атағы! Ұрыстан үрейленіп шықпас тайып, Жамбыл, бұл сен өсірген батыр тұлға», – деп қазақ халқына, оның батыр ұлдарына және от ауызды дауылпаз жыршы Жамбыл Жабаевтың шығармашылығына тәнті болады.

Жамбылға жыр арнап өз ой-арманымен бөліскен, ақынның рухтандырушы қанатты сөзін қажет еткен хаттар майданнан үнемі келіп отырған. Мысалы, жинақтың соңғы беттерінде берілген «Майдан хаттары. 1941-1945» деген бөлімде 1943 жылдың 14 қыркүйегінде Шопашев Тілеген атты майдангердің «Жәкеңе» атты хатты алып қарасак, ол да жыр жолдарымен жазылған хат [6].

Хат авторы Жамбылға «Қазақ поэзиясының алыбы», «Үш орденді Жамбыл», «Әке» есімдер беріп, солдаттық сәлемін жолдайды, Жамбылдың патриоттық өсиетін ғана пір тұтып қоймай, оның шығармашылығына еліктегенін «Арнау» түрінде жазған жыр-хат жолдарынан да көре аламыз. Осындай рухани байланыс жас майдангерді болашақта қаламгерлікке жетелегенін аңдауымызға болады. Еркін интернет көзінен алынған дерек бойынша Тілеген Шопашевтің қазақ-совет ақыны екендігін, ол 1922 жылдың 7-ші шілдесінде Шиелі ауданында өмірге келгендігін, 1942-1945 жылдарда Ұлы Отан соғысына қатысқандығын, бірнеше өлеңдер жинағын шығарғандығын, «Жазушы» баспасының 1958-1964 жылдардағы аға редакторы қызметін атқарғандығы анықталды [7].

Қорытынды. Яғни, қан майданда жүрген 21 жасар жас жауынгер Тілеген Шопашев Жамбыл ақынның шығармашылығына еліктеу арқылы, өзінің болашақ жолын таба білді – бұл нағыз тарихи-рухани сабақтастық деп айта алуымызға болады. «Қызыл жұлдыз» ордені бар ақын Тілеген Шопашевтың соғыстан кейінгі жылдарда шығарған «Жаңбыр» (1957), «Өмірге сапар» (1959), «Туған жер» (1966), «Бәйтерек» (1971), «Көңіл көктемі» (1973) т.б. өлеңдер жинақтары қазақ оқырмандарына жол тартты.

Сурет №2 - Тілеген Шопашевтың «Жәкеңе» атты өлеңі

Жамбыл мен майдан байланысы соғыс жылдарындағы қиыншылықтарға қарамастан жалғаса берді. Өйткені, Ата ақын сөзі, отты жырлары қазақтар үшін де, көп ұлтты кеңсетік армияның әрбір солдаты үшін де рухани күш берер қуат көзі болатын. 1943 жылы майданға келген ақын Ғали Орманов та «Әкелдім сәлем Жамбылдан» өлең жолдарын жазып, осы рухани байланысты нығайтатын тарихи сәттің сырын ақтарады.

Аттанарда ауылдан,
Амандастым Жамбылға: –
Шай шапаның жамылған
Тұрпаты тұр алдында
Ақсақалы төгілген,
Ақ қақпағы басында,
Алатаудай көрінген,
Дос-жараны қасында:
Үйден шығып тұр еді,
Аттандырып салғалы,
Көңілденді жүрегі –
«Қош» - деп қолымды алғаны,
Көне көзін тоқтатып
Көп қарады бетіме:
- Кәрілік шіркін тұр тартып,
Әттең, бірге кетуге!
Қыюада жатсам да,
Соларға үн қосамын
Сенер күндей тартсам да,
Соларды мән тосамын!

Әдебиеттер тізімі:

1. <http://blokada.otrok.ru/poetry/dzhambull.htm>
2. Жабаев Ж. Алынбас қамал. // Отан үшін. 28.10.1942. №31 / Ұлы Отан соғысы жылдарындағы халықтар достығы: майдан газеттері бетінде (материалдар жинағы) Алматы: 2015. Б.53.
3. Жабаев Ж. Ақындарға арнау. // Майдан правдасы. 07.01.1944. №3 (113) / Ұлы Отан соғысы жылдарындағы халықтар достығы: майдан газеттері бетінде (материалдар жинағы) Алматы: 2015. Б.243.
4. Кедрова М. Батыр - халық көркі. // Майдан правдасы. 20.08.1943 / Ұлы Отан соғысы жылдарындағы халықтар достығы: майдан газеттері бетінде (материалдар жинағы) Алматы: 2015. Б.99.
5. Светлов М. Жамбылға хат. // Отан үшін. 03.10.1942. №25 / Ұлы Отан соғысы жылдарындағы халықтар достығы: майдан газеттері бетінде (материалдар жинағы) Алматы: 2015. Б.40.
6. Шопашев Т. Жәкеңе. / Ұлы Отан соғысы жылдарындағы халықтар достығы: майдан газеттері бетінде (материалдар жинағы) Алматы: 2015. Б.306.
7. https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%96%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%B5%D0%BD_%D0%A8%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%B2
8. Орманов Ф. Әкелдім сәлем Жамбылдан. // Отан үшін. 09.06.1943. №49 (98) / Ұлы Отан соғысы жылдарындағы халықтар достығы: майдан газеттері бетінде (материалдар жинағы) Алматы: 2015. Б.175.

Аннотация: В статье Джамбул Жабаев-пламенная личность, вдохновляющая общественное сознание (По следам материалов фронтовых газет в Великой Отечественной войне). Большой критикой для нашей страны стал период этих огненных лет, который в советский период являлся продолжением «Великой Отечественной войны», а для народа мира-продолжением Второй мировой войны, а для немецко-фашистских захватчиков-просто «Восточным фронтом». В свое время граждане СССР, получившие название «советская нация», объединились как единая страна. Исторически очевидной аксиомой стало то, что народ единого государства, несмотря на

многообразии языков и видов, сумел противостоять врагу, пришедшему на окраину страны, с общей духовной верой, изгнал фашистского врага к своим границам и одержал Великую Победу, начиная с академических изданий и заканчивая учебниками, написанными для всех ступеней образования.

Ключевые слова: Жамбыл Жабаев, общественное сознание, личность, великая Родина, национальный дух

Abstract: In the article, Dzhabul Zhabaev is a fiery personality who inspires the public consciousness (Following the materials of front-line newspapers in the Great Patriotic War). A great criticism for our country was the period of these fiery years, which in the Soviet period was a continuation of the «Great Patriotic War», and for the people of the world-a continuation of the Second World War, and for the German-fascist invaders-just the «Eastern Front». At one time, the citizens of the USSR, who received the name «Soviet nation», united as a single country. Historically, it has become an obvious axiom that the people of a single state, despite the diversity of languages and species, managed to resist the enemy who came to the outskirts of the country with a common spiritual faith, drove the fascist enemy to their borders and won a Great Victory, starting with academic publications and ending with textbooks written for all levels of education.

Keywords: Zhambyl Zhabayev, public consciousness, personality, great Motherland, national spirit